
Drago KOS*

PROSTORSKO UREJANJE MED »STROKO« IN »PIAROM«**

Povzetek. Članek na začetku kritično oceni vlogo sociologije v urbanem in prostorskem razvoju. Čeprav je odprtost informacijskih tokov in soudeležba državljanov v odločevalskih procesih splošno priznana v mnogih državah in čeprav se zdi, da formalne sistemske ureditve podpirajo substancialno racionalno delovanje, ni težko opaziti, da so takšne idealni pogoji pogosto zgolj »pobožne želje«. Instrumentalne komunikacijske tehnike dejansko podpirajo omejeno ciljno usmerjeno racionalnost. Takšne tehnike so predstavljene kot demokratične in transparentne, izognejo se konfliktom, vprašanja, ki se pojavljajo, so partnersko procesirana, izumljajo se različne institucionalne ureditve za omilitev napetosti ipd. Dejansko ta tehnologija onemogoča substancialno argumentativno racionalnost. Bistveni cilji sploh niso preizprašani, prednost imajo obstranska vprašanja. Posledica je poglobljanje legitimizacijske krize. Ta omejena racionalnost je ponazorjena s primeri iz urbanističnega in prostorskega urejanja.

Ključni pojmi: komuniciranje, participacija, odločevalski procesi, prostorski razvoj.

413

Uvod

Refleksivnost je po mnenju mnogih ključna značilnost moderne družbe.¹ Ta teza naj bi logično veljala tudi za naslednjo razvojno fazo, ki ji eni pravijo visoka moderna, drugi pa kar postmoderna. O teh domnevah je seveda mogoče in treba razpravljati, vendar ne glede na izid že sama razprava pravzaprav potrjujejo temeljno značilnost moderne, tj. neprestano (samo)opazovanje in opisovanje lastnega položaja v odnosu do drugih posameznikov in družbenih skupin, institucij, (ne)formalnih struktur ... V postmodernih

* Dr. Drago Kos, izredni profesor na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek

¹ Avtorstvo je pripisano A. Giddensu (1990), verjetno pa je on samo najupliveljši zagovornik te teze.

družbah so celota in posamezni fraktali neprestano predmet interpretacij in reinterpretacij na individualni in institucionalni ravni. Bistveno pri tem pa je, da naj bi bili na tej informacijski osnovi postmoderni akterji sposobni racionalno delovati. Uporaba pogojnika nakazuje, da ima tako opredeljena reflektivnost v postmodernih družbah nekatere pomembne omejitve, ki izhajajo iz realne predpostavke, da bi z doslednim analiziranjem, raziskovanjem, s preverjanjem katerekoli moderne družbe nedvomno zaznali precejšnja odstopanja od domnevno racionalnega reflektivnega delovanja. Ne glede na takšne pomisli teza o reflektivnosti še vedno zdrži, z dodatkom, da je zelo smiselno spodbujati stalen evalvacijski proces, v katerem preverjamo, v kolikšni meri je posamezna družba oz. posamezni družbeni podsistem dejansko racionalno refleksiven.

Velik del sociološkega delovanja je usmerjen dejansko prav v to, v preišljevanje, raziskovanje, analiziranje dosežene stopnje reflektivnosti v sodobnih in polpreteklih družah, z namenom nadaljnega izboljševanja reflektivnosti na individualni in institucionalni ravni. Poenostavljeno bi torej lahko rekli, da je izboljševanje reflektivnosti modernih družb eno od temeljnih »poslanstev« sociologije. V tej luči je najnovejša knjiga Z. Mlinarja Prostorsko-časovna organizacija bivanja zelo aktualno branje, ker je očitno, da je nastala z mislijo na relativno komunikacijsko neustreznost ali celo nespretnost sociologije. Kdor pozna Mlinarjevo dolgoletno, pravzaprav več desetletno ukvarjanje z globalizacijskimi procesi, takoj tudi razume razloge za izbor občine Koper kot študije primera. V Sloveniji ni lokacije, kjer bi bi lahko bolj neposredno sledili, opazovali in analizirali glokalizacijo (Mlinar, 1992; Strassoldo, 1992; Courchene, 1995; Harmsworth, 2001; Kos, 2002; Hočevar in Trček, 2002). S tem neologizmom označujemo konvergenco lokalnosti in globalnosti.² Mlinarjeva obsežna refleksija prostora in časa na Koprskem se po pristopu in metodologiji vsaj na prvi pogled močno razlikuje od njegovih dosedanjih objav. Kdor bi npr. primerjal njegovo njegovo najnovejše besedilo s knjigo *Developmental logic of Social Systems*,³ bi na prvi pogled presodil, da gre za radikalno drugačna pristopa. Obe knjigi sicer govorita o razvojnih prehodih, vendar je prva abstraktno teoretska, skoraj povsem brez navezav na konkretno življenje,⁴ najnovejša pa je pisana dobesedno z nasprotnega zornega kota, v njej je veliko zgodb, tudi povsem individualnih navedb, opisov in refleksij življenjskega vsakdana na Koprskem.⁵

² Tudi glavno mesto Ljubljana z zaledjem je z geostateškega vidika manj glokalno kot Koper.

³ Knjiga iz leta 1978, soavtor je Henry Teune, začuda nikoli ni izšla v slovenskem jeziku.

⁴ »Knjiga je teoretska. Teorija ni nikjer sistematično aplicirana na konkretnem posebnem primeru (Teune, Mlinar, 1978: 173). Njen namen je izdelati splošno »veliko« teorijo (Teune, Mlinar, 1978: 16), ki jo »uporabniki« lahko uporabijo za obravnavo posameznih razvojnih pojavov.

⁵ Besedilo temelji na obsežnem gradivu, ki ga je prof. Mlinar zbral sam in s pomočjo raziskovalnih sodelavcev Centra za prostorsko sociologijo, dr. Marjana Hočevarja in dr. Franca Trčka.

Vendar pa je med obema zapisoma razlika manjša, kot se zdi na prvi pogled. Pravzaprav nas poglobljenejša primerjava prepriča, da gre pravzaprav za dva komplementarna, lahko bi rekli tudi zrcalna pristopa. Starejše besedilo na splošni teoretski ravni odkriva razvojno logiko družbenih sistemov, drugo pa navidezno »nesistemsko« oz. celo nesistematično predstavlja in analizira številne konkretne primere spreminjanja vsakdanjega življenja v izbranem prostorsko-časovnem okviru. Če torej ob branju nove knjige upoštevamo sporočila prve, nam tudi ta tekst pokaže razvojno logiko, ki sta jo Mlinar in Teune prepoznala že pred več kot tridesetimi let. Socializacija in individualizacija, diferenciacija in specializacija, enakost in integracija, konflikt in sodelovanje (Teune, Mlinar, 1978: 163–171) so koncepti, s katerimi sta tedaj pojasnjevala razvoj družbenih sistemov. Te dihotomne konstrukcije imajo pomembno vlogo tudi v najnovejši Mlinarjevi knjigi, čeprav avtor tega posebej ne izpostavlja. Knjiga torej le na prvi pogled nima teoretskih ambicij, dejansko pa avtor poskuša pokazati in dokazovati, da je tudi z opazovanjem in opisovanjem časovno-prostorske vsakdanjosti mogoče pojasnjevati splošne in globalno relevantne družbene trende.

Obstaja pa morda še en zelo pomemben, vendar prikrit razlog spremembe Mlinarjeve interpretacijske paradigme. Čeprav se je v Sloveniji prav po zaslugi prof. Mlinarja že zelo zgodaj pojavila sociološka refleksija družbeno-prostorskih procesov, analiziranje in raziskovanje družbenih pogojev in dejavnikov »prostorskega« razvoja ipd. in čeprav je nastanek »prostorske sociologije« pravzaprav Mlinarjev prispevek k razvoju sociologije v svetovnem merilu, nam (v Sloveniji) še vedno nikakor ne uspeva vzpostaviti skupnega spoznavnega polja, ki bi ustvarjalno povezovalo vse prostorsko »relevantne« poglede, teorije, discipline v sinergijsko celoto. Nasprotno, vedno znova se ukvarjamo z otroškimi boleznimi interdisciplinarnosti, celo na domnevno odprti akademski sceni je zaradi komunikacijskih šumov, cehovske narcisoidnosti, monopolističnih strategij ipd. sodelovanje zgolj občasno, formalno, dejansko ga takorekoč ni. O tem je bilo že veliko (brezplodnega) govorjenja, vendar bi prej kot o premikih na bolje lahko govorili o premikih na slabše.⁶

Morda je torej tudi to razlog, da se je pionir prostorske sociologije, avtor številnih teoretskih razprav o razvojni logiki družbenih in prostorskih sistemov, odločil napisati knjigo, ki je povsem drugačna, navidezno povsem brez abstraktnega in mnogim nesociologom težko berljivega in še težje razumljivega teoretskega koncentrata, knjigo, ki naj bi na povsem konkretni ravni ponazarjala in argumentirala, kaj vse je treba upoštevati pri obravnavah prostora, ki nedvomno ni zgolj fizična struktura, pač pa vedno tudi družbena konstrukcija. Skratka, knjiga naj bi iz nasprotne smeri, z analizo

⁶ O neuspešnih prizadevanjih za vstop sociologije v urbanizem več v Kos 2002, 2006.

in interpretacijo mnogih, na pogled tudi banalnih vsakdanjosti, pokazala, kaj vse je včasih pomembno pri načrtovanju in urejanju prostora, kako pomembna je komunikacija med različnimi specialisti, kako brezploden, aroganten in celo neposredno škodljiv je komunikacijsko zaprt, »strokovnjaški« urbanizem, ki dejansko ignorira temeljno dejstvo, da sta opazovanje in raziskovanje življenja nujna pogoja (*conditio sine qua non*) dobrega načrtovanja in urejanja prostora (Linch). Dejstvo, da je raziskovanje »življenja« zelo kompleksno in težavno ter da je rezultate težko narisati, seveda ne more biti razlog, da tega ne počnemo na strokovno najbolj uveljavljen način.

Mlinarjeva sprememba interpretacijske paradigme je seveda tudi tvegana, inovativni interpretativni pristopi velikokrat pristanejo na pozabljenih knjižnih policah. Bolje se jim morda godi v okoljih z bogato in vsestransko razvito družbenoprostorsko refleksijo, kamor pa Slovenije ne moremo uvrstiti. Močan dokaz za to je kriza sistema načrtovanja in urejanja prostora, ki traja že tako dolgo, da se mnogim zdi, kot da je to normalno stanje. V tem kontekstu ne preseneča, da so »drugačni« in morda »težji« avtorji spregledani ali pa zgolj navidezno sprejeti. V urbanizmu oz. urejanju in načrtovanju prostora, dejavnosti torej, kjer ni mogoče potegniti ene same črte, ne da bi s tem dregnili v nepregledno množico nasprotujočih si mnenj, stališč in interesov, pri nas vlada nekakšen prisilen razpravljalni, pravzaprav intelektualni moratorij. O novih urbanističnih in načrtovalskih konceptih, ki se pojavljajo, spreminjajo in izginjajo, pri nas ni nikakršnih razprav. »Novi urbanizem« (*new urbanism*), »pametno mesto« (*smart city*), »inteligentni urbanizem« (*intelligent urbanism*) so gesla, ki v slovenskih podatkovnih bazah ostanejo skorajda brez zadetka. Tudi s tem lahko podkrepimo tezo, da je stopnja refleksivnosti prostorskih vprašanj dejansko v obratnem sorazmerju glede na količino in stopnjo urbanističnih in prostorskih problemov. Kako posebne so pri nas razmere glede sodelovanja družboslovja v urejanju in načrtovanju prostora, ne nazadnje dokazuje tudi dejstvo, da je prostorska sociologija znova vstopila v arhitekturne kurikule Univerze v Ljubljani šele »pod prisilo«, tj. na zahtevo zunanjega okolja (EU).

Vendar tudi večja dojemljivost profesionalnih urbanistov za vzajemnost družbeno-prostorskih procesov še ne zagotavlja, da se bo urejanje in načrtovanje prostora zares odprlo, da bo res nastalo produktivno razpravljalno polje, ki bi neizbežno vplivalo tudi na (pre)ureditev sistemskih okvirjev te dejavnosti. Za resnični preboj manjka še ustrezen pritisk uporabnikov prostora. Poleg profesionalne stroke je to drugi zelo pomemben pogoj za nastanek bolj ustvarjalnega in učinkovitega načrtovanja in urejanja prostora. Zato je vzporedno s kritično obravnavo vloge profesionalnih načrtovalcev in upravljalcev smiselno kritično raziskovati tudi pomen in vlogo »uporabnikov« pri načrtovanju in urejanju prostora. Nekoliko poenostavljeno bi lahko rekli, da pri nas razpon odzivov (ne)posredno vpletenih sega od absolutne

pasivnosti do skrajnega in trdovratnega zavračanja kakršnihkoli novosti, sprememb, posegov v »njihov sveti« bivalni oz. življenjski prostor. Med tema dvema skrajnostima pa je malo konstruktivnih in izvedljivih participativnih odzivov. Participacija je široko sprejeta ideja prav zato, ker naj bi delovala emancipacijsko, zato tudi motivacijsko. Na tej točki sta vlogi sociologije in družboslovja nasploh veliki, nedvoumno priznani in v strokovni publicistici tudi obširno dokumentirani, zato ni mogoče na kratko povzeti širine in globine razprav o participaciji in soodločanju v prostorskem načrtovanju.⁷ Pri nas to vprašanje dobi še dodatne razsežnosti, ker moramo upoštevati še nedavno dediščino t. i. samoupravnega projekta. Ne glede na morebitne politične in ideološke interpretacije obstaja nedvoumno dejstvo, da je participativnost ena redkih velikih idej, o kateri v strokovnih krogih obstaja visoka stopnja soglasja. Najdemo jo v mnogih ekspertizah in političnih dokumentih, zlasti tistih, ki se ukvarjajo z načini in možnostmi izboljšanja legitimizacijskih sposobnosti sodobnih družbenih sistemov. Zato nanjo neizbežno naletimo tudi vsakokrat, ko se ukvarjamo s problemi načrtovanja in urejanja prostora.

Sodelovanje v procesih odločanja je torej velika tema, kjer ni mogoče spregledati socioloških navezav. Na tem področju so sociološke »zaloge znanja« velike, kar je pri nas v precejšnji Mlinarjeva zasluga. Prav zato vedno znova preseneča »vnovično odkrivanje kolesa«, kakor bi lahko označili predstavljanje idej o participativnosti kot nekaj novega in izvirnega in pri nas še nepoznanega. Res je predvsem to, da je sodelovanje pri procesih odločanja nasploh in še posebej na prostorskem področju pri nas v praksi slabo in velikokrat tudi neučinkovito. Težko je presoditi, v kolikšni meri je to posledica spomina na politično vsiljen samoupravni projekt in koliko na to vpliva neurejen in netransparenten sistem prostorskega načrtovanja. Vendar to ni najpomembnejše vprašanje. Najbolj aktualno je vprašanje, ali je participacija pri prostorskem načrtovanju (ne)posredno vpletenih dejansko prispevek k bolj emancipacijskemu urejanju ene izmed najbolj elementarnih razsežnosti življenja ali pa je participacija praviloma instrumentalno zlorabljen in je dejansko zgolj mehanizem za legitimizacijo parcialnih interesov – praksa torej, ki je tako značilna za urejanje prostorskih vprašanj. Na to vprašanje bomo poskušali odgovoriti v nadaljevanju, tako da bomo razpravljali o temeljnih razlogih padanja kredibilnosti in s tem tudi legitimizacijskega potenciala strokovnih presoj.

⁷ Pregled razprav na to temo bi nedvoumno pokazal velik opus prof. Mlinarja tudi na tem področju.

Tudi najnovejšo knjigo lahko uvrstimo v ta opus, čeprav se pojem participacija skorajda ne pojavlja. Namesto tega Mlinar veliko piše o »ustvarjalnem življenjskem okolju« (Mlinar, 2008: 361–372), ki seveda predpostavlja aktivno vlogo »uporabnikov«, tj. stalnih in začasnih prebivalcev, enkratnih in stalnih obiskovalcev.

Kriza strokovne legitimnosti

Nizka kredibilnost institucij, ki so odgovorne za ponudbo informacij in procese odločanja, čedalje bolj vpliva na odziv ljudi. Kot kažejo raziskave javnega mnenja (Eurobarometer, 2008), na številnih področjih narašča nezupanje do uradnih oseb in institucij. V teoriji je sicer problem nelegitimnosti političnih institucij moči prisoten že dalj časa,⁸ prav tako kot tudi potreba po odprtju procesa odločanja za sodelovanje (ne)posredno vpletenih posameznikov in skupin⁹. Razloge za nizko legitimnost lahko pojasnimo, paradokso, kot posledico modernistične reflektivnosti, »ki temelji na dejstvu, da so družbene prakse neprenehoma pregledovane in reformirane v luči novih prihajajočih informacij o prav teh praksah in na ta način konstitutivno spreminjajo njihov značaj« (Giddens, 1990: 38). Na presenečenje praktično naravnanih tehničnih umov so rešitve za številne nujne prostorske probleme dandanes bolj odvisne od javnega sprejetja, tj. legitimnosti, kot pa od tehničnih možnosti. Ta »problem« seveda ni značilen zgolj za prostorsko področje, ampak odseva širše trende. Sodelovanje in posvetovanje s prizadetimi skupinami postajata neizogibna in velikokrat edina kredibilna načina za doseganje družbene sprejemljivosti določenega projekta. Še posebej to velja za infrastrukturne projekte, ki sicer nedvoumno pripomorejo h kvaliteti življenja vseh ali vsaj mnogih, vendar kljub temu velik del vpletenih ne pristaja na poseg.

V teoriji obstajajo tri možne različice procesa odločanja: 1. avtoritarno odločanje v okolju pravno urejenih državnih (naddržavne, občinske) institucij; 2. tržno odločanje s pomočjo pogajanj; 3. sporazumno odločanje s pomočjo transparentnih informacijskih procesov in sodelovanja pri odločanju. Ti različni postopki odločanja so ustrezno podprti s tremi tipi kapitala: a) političnim kapitalom, b) ekonomskim kapitalom, c) znanjem kot informacijsko-argumentacijskim kapitalom. V praksi so seveda vse tri možnosti največkrat povezane, vendar zaradi spodkopane kredibilnosti države in trga postaja, vsaj v teoriji, legitimacija skozi komunikativno argumentacijsko odločanje najbolj verodostojna in najbolj zelena možnost. Tu se dotikamo dolgo trajajoče in večno nedokončane razprave o učinkovitosti procesov odločanja. Legitimizacijski deficit državnih in tržnih institucij naj bi izboljšali z obširno distribucijo relevantnih informacij, argumentiranimi razpravami in odprtimi procesi odločanja.

Ali je potemtakem argumentacijsko sodelovanje dejansko avtonomni postopek ali le omejen, pomožen instrument za izboljšanje demokratičnega

⁸ Glej J. Habermas: *Legitimation Crisis*. Boston: Beacon Press, 1975.

⁹ Aarhuska konvencija je mednarodni dokument, ki v okoljske zadeve vključuje dostop do informacij, sodelovanje javnosti v procesu odločanja in dostop do pravnega varstva, in ki ga je podpisalo 40 (večinoma evropskih in srednjeazijskih) držav ter Evropska skupnost; ratificiralo ga je 41 držav.

(legitimacijskega) deficita državnih avtoritet in tržnih institucij¹⁰ Zdi se, da med splošno javnostjo, oblikovalci politik, razvojniki, akademiki itd. ni velikih dvomov o tem, da lahko sodelovanje v procesih odločanja pomaga premagati probleme legitimnosti, zaupanja in javnega sprejetja politike in institucij. To prepričanje temelji na čedalje več dokazih in številnih primerih, ko pride do rešitve šele po letih, včasih desetletjih, polemik in zastojev.¹¹ Vendar se tudi ta najbolj zaželen in najbolj kredibilen način odločanja v sodobnih postmodernih reflektivnih še vedno sooča s precejšnjimi težavami. Poleg starih težav, kamor sodi npr. nepripravljenost na dolgotrajno in mukotrpno usklajevanje različnih pogledov, se pojavljajo tudi nove. Med največje nedvomno sodijo relativno hitre in dramatične spremembe legitimacijskega potenciala znanosti in strokovnih sistemov, temelječih na znanosti. Sprememba Mlinarjeve interpretacijske paradigme je mogoče interpretirati tudi v tem teoretičnem kontekstu.

Spremembe spoznavne paradigme?

Jasno je, da so prostorski in okoljski problemi tako kompleksni, prepleteni in interdisciplinarni (pogosto se dotikajo samih meja veljavnega znanstvenega in tehničnega znanja), da postaja participacija zainteresiranih pri procesih odločanja težko dosegljiv ideal. Nedvomno široko odpiranje odločevalskih postopkov v prostorskem načrtovanju omogoča tudi vdor problematičnega, tj. poenostavljenega zdravorazumskega razmišljanja, kar daje tistim, ki nasprotujejo širšemu sodelovanju javnosti, v roke močne argumente.

S te pozicije je mogoče kritizirati tudi Habermasove (1987/91) visoke standarde komunikativnega delovanja kot enega teoretsko najbolj dovršenih in konsistentnih participativnih konceptov. Nestrokovnjaki ali navadni ljudje imajo le malo možnosti, da bi popolnoma razumeli znanost in visoko tehnologijo, ki iz nje izhaja. »Preprosto ni možnosti, da bi se posamezniki sami zase odločili o naravi resnice, ko gre za temeljna vprašanja življenja, naravnega sveta ali vesolja« (Campbell, 2007: 373). Proces znanstvene verifikacije resnice se dogaja v ozkih stanovskih skupinah, komunikacija med temi specializiranimi ekspertnimi skupinami je »v temelju nedemokratična,

¹⁰ Pred več kot tridesetimi leti je bilo to politično zelo občutljivo vprašanje v bivši Jugoslaviji, ki je takrat implementirala svoj samoupravni projekt, tj. soupravljanje oz. samoupravljanje vseh vpletenih na vseh ravneh in vseh sektorjih. Glej več v Pusić, E. Mlinar, Z., Rus, V. (1972) *Participation and self-management. Proceedings of the International Sociological Conference on Participation and Self-Management*; Dubrovnik. Te izkušnje so skoraj pozabljene, čeprav je bila v Sloveniji ta razprava zelo razvita, danes pa očitno pozabljena ali pa vsaj označena kot nepomembna. Zato pravzaprav ne čudi, da idejo o participaciji interesnih skupin v odločevalskih postopkih »uvažamo« iz (evropskega) severozahoda.

¹¹ V Sloveniji je najbolj izrazit primer dolgoletno iskanje lokacije za radioaktivne odpadke.

in zato neke vrste anomalija v modernih zahodnih demokracijah, saj znanstvena resnica ne more biti odločena na referendumu« (Campbell, 2007: 372). To torej pomeni, da lahko znanstveni resnici verjamemo ali ne, racionalna razprava v javnosti pa je precej omejena.

Vendar pa je to stališče, ki temelji na kanonskih pravilih moderne družbe, kot je sistem diferenciacije in specializacije, očitno že zastarano. V postmodernih okoliščinah elitistična strokovna logika ne deluje več tako prepričljivo kot nekoč. Številni primeri dokazujejo spremembo paradigme, ki je posledica očitne erozije prepričljivosti modernističnih strokovnih sistemov. To še posebej velja za okoljsko področje, kjer nove »postmoderne« ideje zanemarjajo racionalnost, ki je zakoreninjena v tradiciji zahodnega razsvetljenstva. Tradicionalni (pravzaprav moderni) ekspertni sistemi, ki naj bi legitimirali različne okoljsko in prostorsko občutljive prakse, v tem kontekstu niso več učinkoviti. To je precej radikalen sklep, vendar obstaja obilica dokazov in literature, ki potrjujejo tezo, da »zahodna znanost« ni več tako vpliven legitimacijski sistem, kot je bil prej (Holton, 1994; Maddox, 1994; Fuller, 2000, 2007; Ford, 2007).

Campbell gre celo dlje ko trdi, da sprememba paradigme v znanosti izziva nekatere najbolj globoke, lahko bi rekli celo prvobitne predpostavke, na katerih temelji zahodni pogled na svet, kot je premisa, da je realnost urejena, predvidljiva in racionalno doumljiva, ali celo osnovno filozofsko predpostavko, da obstaja neodvisna realnost zunanjega sveta. »Gre za dramatično spremembo paradigme v sami znanosti, ki vključuje strmoglavljenje klasičnega, mehanicističnega newtonskega pogleda na svet v korist vitalističnega organskega sistema, ali celo kvazimetafizične perspektive, ki temelji na ekologiji in »novi«, tj. kvantni fiziki. To je verjetno bolj dramatična in pomembna sprememba, kot sta sekularizem in romantični utopizem kot preostali dve spremembi paradigme« (Campbell, 2007: 322–323). Znanost postaja neke vrste zahodni »okultizem« (Campbell, 2007: 371), kar pomeni, da je »skrito znanje«. Kljub temu da je sedaj mnogo več informacij o dosežkih znanosti kot kdajkoli prej, imajo ljudje, ki ne pripadajo specializiranim strokovnim skupinam, le malo razumevanja na primer o tem, kaj je kvantna fizika. Na drugi strani znanost proizvaja »znanje o tistem, kar je skrito« (DNA, nano delci), in ni skoraj nobene možnosti, da bi zdrav razum zares dojel informacije iz tega vira. Čeprav so produkti že navzoči v vsakdanjih življenjskih praksah, pa velika večina ljudi ne razume, kako moderni izumi, snovi ali delci delujejo. Vendar pa to ne pomeni, da ljudje, ki nimajo oz. imajo le malo znanja, nimajo svojega mnenja o tem, ali da ne bodo o tem strastno razpravljali pro et contra.

Tu smo prišli do zanimivega paradoksa. Sodobna znanost proizvaja znanje, ki omogoča novim tehnologijam, da ustvarjajo številne naprave, ki spreminjajo naše vsakdanje življenje na boljše – vsaj po mnenju večine. Obenem

pa moderna (postmoderna) znanost proizvaja tudi dvome, strahove, neke vrste nov frankensteinovski sindrom. Ti pridržki bistveno spreminjajo odnos ljudi do sodobne znanosti in tehnologije. Na kratko, kredibilnost znanosti se zmanjšuje, njena avtoriteta je že precej načeta, zato strokovne ocene pri ustvarjanju javne podpore ne zadostujejo več.¹² Obstajajo številni drugi kazalci nezaupanja v moderno znanost, od vedno bolj obširne literature *new age* s svojim osrednjim in ponavljajočim poudarkom na holizmu in posledični povezanosti vsega z vsem (Campbell, 2007: 126) do ponovnega prevpraševanja darwinizma in podpore kreacionističnim idejam, pa tudi do številnih drugih manifestacij javnega dvoma o varni uporabi modernih tehnologij.¹³

Ni še jasno, kakšne so posledice tega, da znanost izgublja avtoriteto v modernih družbah, in do kakšnih posledic bo še prišlo. Vendar pa je že povsem jasno, da deloma izpraznjen interpretacijski prostor dopušča precej »sproščeno« dojemanje kompleksnih znanstvenih in tehnoloških problemov. Ta postmoderna refleksivnost gre zlahka prek racionalnih znanstvenih procedur in vključi »holistične (new age)« interpretacije, ki so pravzaprav stvar verjetja in se ne prilegajo razsvetljenskih argumentativnim metodam. Cinična interpretacija bi bila, da sprememba sploh ni tako velika. Moderno vero v instrumentalno znanstveno znanje in tehnologijo zamenjuje vera v razpršen in spremenljiv niz znanja. Spremenil se je le vir avtoritete, ostaja pa religiozna narava samega odnosa. Ljudje, ki ne poznajo rigoroznih znanstvenih metod, se sedaj čutijo svobodne, da se sami odločajo o resnici, pa čeprav, ali pa prav zato, takšne interpretacije nasprotujejo moderni znanosti. To pravzaprav ni povsem novo spoznanje. Že prej ko je bila refleksivnost podrejena znanstveni avtoriteti, je bil rezultat precej pretresljiv, saj ni nihče drug kot Karl Popper ugotovil, da »vsa znanost leži na premikajočem se pesku« (Giddens, 1990: 39). Zdaj ko znanost ni več ekskluzivni sistem, postaja družbena konstrukcija resnice vse bolj pluralistična, kar otežuje vzpostavitev hierarhije interpretacij.

Po tej osnovni nastavitvi legitimizacijskih problemov, ki sledijo radikalnim spremembam spoznavne paradigme, je mogoče izpostaviti enega izmed očitnejših paradoksov modernih »razvitih« družb. Zdi se, da obstaja močan razmik med kompleksnostjo družbenih, političnih, ekonomskih, tehnoloških in nenazadnje okoljskih problemov ter rudimentarno preprostostjo

¹² *Ideja ali slogan, da bi morala EU zgraditi družbo znanja, se zato ne zdi zares v soglasju s splošnimi družbenimi trendi.*

¹³ *Primerov tovrstnih dvomov se dobesedno ne da prešteti. Samo v Sloveniji, ki je precej majhna država, je spisek izjemno velik. Eden izmed najbolj prepričljivih primerov so čedalje bolj polne čakalnice pri zdravilcih. Ni nobenih natančnih podatkov o tem fenomenu, vendar pa je število zdravilcev, ki prakticirajo »neortodoksno« medicino, primerljivo s številom »tradicionalnih« zdravnikov z univerzitetno diplomno iz medicine.*

sredstev in instrumentov za doseg legitimitnosti. Na voljo imamo le preproste in nezanesljive procedure, ki so sicer podprte z vse bolj dovršeno komunikacijsko tehnologijo, vendar je očitno, da ima tudi ta visoka tehnologija dvorezne učinke.¹⁴ Ko bi pričakovali mobilizacijo eminentnih intelektualnih kapacitet, preproste in delne interpretacije monopolizirajo (javno) razpravo. In kar je najbolj presenetljivo, takšni enostavni pristopi so vsaj na kratek rok relativno uspešni in spodbujajo »pogumne nove poslovne priložnosti« konjunkturne industrije odnosov z javnostjo.¹⁵ Paradoks je, da v »visoko modernih« družbah, kjer naj bi individualna in institucionalna refleksivnost dosegli vrhunec, tehnike odnosov z javnostjo (PR) promovirajo in izvajajo »spin« doktorji«, ki uspešno uveljavljajo poenostavljene odgovore na zelo kompleksna vprašanja, ne da bi bili pri tem javno zasmehovani. Zelo pomenljivo je, da lahko kdo preživi in celo napreduje tako, da uporablja elementarne psihološke propagandne tehnike in osnovne komunikacijske veščine. Če nič drugega, bi morali znova pretehtati tezo o refleksivnosti na individualni in kolektivni ravni kot osnovni značilnosti modernih družb, kajti vse bolj očitno postaja, da je imel Weber prav, ko je ugotavljal, da bo končna faza razvoja moderne družbe dala prostor »specialistom brez duše in senzualistom brez srca« (Weber, 1920).

Odnosi z javnostmi¹⁶ kot »moderna znanost«

Predvsem zaradi tega, ker so odnosi z javnostjo tako uspešni pri zaposlovanju deloma izpraznjenega interpretativnega prostora, je smiselno analizirati njihovo vlogo v modernih družbah. Kaj omogoča uspešnost očitno pristransko selektivnega procesiranja informacij? Kako je to mogoče

¹⁴ V prvi fazi razvoja telematske informacijske tehnologije je bilo mogoče brati napovedi o tem, kako bo ta tehnologija omogočila »neposredno demokracijo« (Trček 2001), kasneje pa so te optimistične napovedi potihnille.

¹⁵ Pravzaprav ta posel ni tako zelo nov. Njegov ustanovitelj, E. L. Barnays, nečak Sigmunda Freuda, je objavil svojo najbolj vplivno knjigo *Propaganda že leta 1928*. Ta volumen je zaradi svojega odkritega diskurza pomemben tudi danes: »Zavestna in pametna manipulacija organiziranih navad in mnenj mase ljudi je pomemben element v demokratični družbi. Tisti, ki manipulirajo s tem nevidnim mehanizmom družbe, predstavljajo nevidno vlado, ki ima pravo vladajočo moč nad našo državo ... Vladajo nam, nam modelirajo mišljenje, oblikujejo okuse, predlagajo ideje, večinoma ljudje, za katere še nikoli nismo slišali. To je logični rezultat načina, na katerega je organizirana naša demokratična družba. Veliko število ljudi mora sodelovati na ta način, če naj živijo skupaj kot gladko delujoča družba ... V skoraj vsakem dejanju naših vsakdanjih življenj, tako v sferi politike kot posla, v našem družbenem vedenju ali v našem etičnem mišljenju, smo dominirani s strani relativno malega števila ljudi ... ki razume psihične procese in socialne vzorce mas ljudi. Oni so tisti, ki vlečejo žice, ki nadzorujejo javno mišljenje.«

¹⁶ Množinska raba »odnosi z javnostmi« še vedno sproža logične pomisleke. Zlasti Janez Dular nasprotuje množinski rabi samostalnika javnost, ker je po definiciji značilnost javnosti prav to, da ni zamejena. Če torej govorimo o več javnostih, dejansko zanikamo temeljno značilnost javnosti, tj. vsem dostopne informacije. (Več o tem v Lumber, Katja 2006.)

legitimizirati? Kako razložiti, da očitni intelektualni in etični deficiti, ki jih neposredno ali/in posredno priznavajo celo sami utemeljitelji in praktiki »odnosov z javnostmi« (Grunig, 1992; Bowen, 2007), ne uspejo zaustaviti naraščajoče široke in intenzivne uporabe PR-storitev v modernih družbah? Odgovore je treba iskati v temeljnih strukturnih značilnostih teh družb: »Odnosi z javnostjo so v mnogih pogledih modernistična praksa in kot taki tesno povezani s kapitalizmom, množično potrošnjo in množičnim komuniciranjem« (Fredrikson, 2009: 27). Nastali so ter se razvijajo kot paradigmatičen primer dinamičnega mehanizma modernistične diferenciacije. Dejansko je vzpostavitev in širitev specializiranih agencij, ki komunicirajo za nas in namesto nas, lep primer »kolonizacijskega potenciala« modernosti, ki je po Habermasu problematična, ker pogosto nedopustno posega v naše življenje. Škoda je velika in podobna škodi, ki bi jo imel otrok, če bi – namesto da bi ga spodbujali in učili govoriti – najeli nekoga ali nekaj, kar bi govorilo za njega in namesto njega. Tak otrok se ne bi nikoli naučil govoriti, ostal bi v fazi neartikuliranega jecljavca. Podobno nekompetentnost lahko pričakujemo pri družbenih skupinah in institucijah, ki bodo najemale specialistične komunikacijske servise, namesto da bi razvijale svoje komunikacijske sposobnosti. V vse bolj diferenciranih modernih družbah je torej komunikacija med podsistemi otežena, zato potrebujemo dodaten podsistem, ki se specialistično ukvarja prav s tem problemom. Na konkretni ravni to pomeni, da se zaradi nepregledne raznovrstnosti različnih interesnih skupin, ki proizvajajo poplave informacij, uporabniki soočamo z naraščajočimi težavami pri selekciji in presoji kredibilnosti informacij. V takšnih razmerah se zdi delo specialistov, ki izvajajo selekcijo, koristno. Zaradi teh koristi spregledamo ali pa potlačimo dejstvo, da je vsaka selekcija že tudi interpretacija, da ima torej selektor informacij veliko moč, ki pa največkrat ni legitimizirana, zaradi česar oslabi tudi teza o refleksivnosti, po kateri naj bi vsak akter nenehno spremljal informacije o svojem položaju in položaju vseh drugih ter svoje ciljno usmerjeno delovanje racionalno prilagajal svojim ugotovitvam (Giddens, 1990). Nedvomno pa je ta interpretacija skladna s klasično modernistično proceduro. Kadarkoli sistem zazna problem, se vzpostavi nov podsistem, ki se specialistično ukvarja s tem novim problemom. V zelo kompleksnih (post)modernih sistemih je ogrožena medsystemska komunikacija, zato je smiselno vzpostaviti novo agencijo, ki se sistemsko specializira za reševanje komunikacijskih problemov.

Ker pa komunikacijski proces ni zgolj tehnično vprašanje prenosa določenega števila informacijskih enot (bitov), se tu pojavljajo težave. Vloga specializiranih komunikatorjev kot tehnologov bi bila še sprejemljiva, če bi bila seveda mogoča. Ker pa je vsaka selekcija informacij že tudi interpretacija, nastopijo problemi, ki presegajo tehnično vlogo profesionalnih komunikatorjev. Izbiranje in predstavljanje informacij posega v temeljne vsebinske in

etične dileme, ki jih je pogosto težko predstaviti na enostaven in zdravorazumsko dojemljiv način. Najbolj problematično pa je dejstvo, da vsak najeti komunikator po definiciji oz., bolje, po pogodbi izvaja strateško redukcijo in selekcijo informacij. To pomeni, da usmerja zmanjševanje informacijske kompleksnosti strateški cilji institucij, organizacij ali kogarkoli, ki najame PR-strokovnjake, kar nenehno proizvaja konflikte z (znanstveno) resnico in etičnimi standardi. Zato seveda ne preseneča, da imajo PR-strokovnjaki status proizvajalcev, in ne zgolj posredovalcev (resničnih) informacij.

Etika poklicnih odnosov z javnostmi je dejansko najpomembnejši vir kritike in nasprotovanja tistih, ki zavračajo odnose z javnostjo kot dvomljivo, enostransko instrumentalno komunikacijo. Vprašanja, kot sta »ali sploh obstaja taka stvar kot je etika odnosov z javnostjo« (Bowen, 2007: 3), »ali je mogoče biti strokovnjak za odnose z javnostmi, če ne lažeš?« (Parsons, 2004), se pogosto slišijo tudi med samimi strokovnjaki za odnose z javnostjo. To je tudi razlog, da v etičnost odnosov z javnostjo dvomijo celo v krogih, ki so blizu temu poslu: »Nimamo najboljših podob, kar je malce smešno, saj je naše delo, da oblikujemo podobo ali idejo o tem, kar je podjetje, bolj kot karkoli.«¹⁷ Tudi kolegi novinarji ne zaupajo zares strokovnjakom za odnose z javnostmi kot kredibilnemu viru informacij. Poroča se o napestostih in konfliktnih med novinarsko orientiranimi predavatelji in tistimi, ki predavajo odnose z javnostjo (Ehling, 1997: 457). Odnose z javnostjo se primerja z oglaševanjem, zato »jih ne bi smeli poučevati v šolah novinarstva in množične komunikacije – namesto tega, bi jih morali poučevati na takšnih mestih, kot je šola poslovne administracije« (ibid.). Pogosto so mnenja, da »piar« strokovnjaki »želijo priti le do publicitete« in da »obstruirajo tisk« (Rios, Hinnant, Park, 2009). »Piar« strokovnjaki so viri »osebnih interesov, ki ponavadi niso vredni zaupanja« (Cameron et al., 1997). Skratka, ker je v interesno močno prepletenih družbah težko komunicirati iskreno, kadar to ni v skladu s cilji organizacije, je etika odnosov z javnostjo pogosto označena kot oksimoron.

Pravzaprav je to točka radikalnega razhoda med teorijo (znanostjo) in prakso odnosov z javnostjo, ki jo odločilno določajo konkretni podjetniški ali politični cilji, in hipotetično interesno »nevtralnim« znanstvenim diskurzom. Znanost oz. stroka mora načeloma slediti svojim lastnim metodološkimi in veljavnostnim kriterijem. Vendar, kot smo nakazali v predhodnem poglavju, je sporočanje znanstveno potrjenih resnic problematično, ker znanost ni več edini kredibilni sistem za legitimacijo družbenega delovanja. Pojavljajo se konkurenčni sistemi, ki pridobivajo čedalje večjo podporo v javnosti. Kljub temu je zanimivo, da »piarovci« poskušajo svoje delovanje upravičiti z že načetim prestižem znanstvenih sistemov. Odnose z javnostjo

¹⁷ Glej: http://gamasutra.com/features/20070314/brown_01.shtml

predstavljajo kot znanost, ki temelji na konsistentnem teoretičnem ozadju in trdni znanstveni metodologiji. Z besedami »znanstvenega« utemeljitelja panoge: »Ko smo sestavljali to knjigo, smo preiskali literaturo na področju komunikacij, odnosov z javnostmi, menedžmenta, organizacijske psihologije in sociologije, socialne in kognitivne psihologije, feminističnih študij, politične znanosti, odločanja in kulture. Rezultat je teorija odličnosti in učinkovitosti v odnosih z javnostjo, ki temelji na pregledu raziskav v tej knjigi« (Grunig, 1992: 2). Znanost o odnosih z javnostjo je torej zgoščena, interdisciplinarna mešanica skoraj vseh polj v socialni teoriji, je pragmatična, instrumentalna rekombinacija znanja, posredovana in prodajana kot obrtna spretnost zainteresiranim vladnim (včasih tudi nevladnim) in poslovnim organizacijam. Ker pa je medosebna in socialna komunikacija predmet proučevanja praktično vseh družbenih »znanosti«, je dodana vrednost »odnosov z javnostmi« dejansko precej omejena. V ozadju instrumentalne, praktične, ciljne aplikacije splošnega socialnega in komunikacijskega znanja ni nobene specifične teorije odnosov z javnostjo. »Znanstvenost« odnosov z javnostjo je zgolj poskus izboljšati učinkovitost, za nekatere celo manipulativno sposobnost tega poklica kot »uporabne« prakse, ki »pomaga naročniku pomaga doseči njegove cilje« (Grunig, 1992: 8). Tudi kronologija vzpostavljanja odnosov z javnostjo kot akademske discipline je zelo zgovorna. Odnosi z javnostjo so bili široko uporabljana praksa in dobičkonosen posel, še preden so bili vzpostavljeni kot akademska disciplina. Da se je uveljavila kot akademska disciplina, pa naj bi še dodatno pomagalo izboljšati to »znanstveno podjetnost«. Številni PR-oddelki na univerzah, številni PR-inštituti po svetu, pa tudi »znanstvene« revije, ki so na voljo na spletu (Science Direct¹⁸), to dokazujejo¹⁹. Vendar pa se kreiranje boljše podobe PR-poklica ne ustavi na tej točki. Nekateri celo izjavljajo, da so v spremenljivih časih, ki ponujajo močne internetne tehnologije, »odnosi z javnostjo ravno toliko umetnost kot znanost«.²⁰

Prizadevanje za »znanstvenost« odnosov z javnostjo najbolj zgovorno kaže na slabo javno podobo tega poklica. Ni presenetljivo, da se učbeniki odnosov z javnostmi pogosto začenjajo z vprašanjem etike. Na mnenja, da »so odnosi z javnostjo inherentno moralno sporno delovanje, ki je izenačeno s sprevrčanjem stališč (spinom), propagando in manipulacijo« (Scott, M. C., Allen, H. C., Glen, M. B., 2006: 424), je v učbenikih seveda treba odgovoriti. V enem najbolj citiranih besedil na temo PR-konceptov in praks Grunig omenja, da »nekateri ljudje vidijo odnose z javnostjo v osnovi kot manipulacijo«

¹⁸ Glej: www.sciencedirect.com

¹⁹ Glej: http://www.google.com/search?hl=sl&q=Public+RElations+University&btnG=Iskanje+Google&lr=&aq=f&oq=http://www.google.com/search?hl=sl&lr=&ei=xUWBSvKUNojK_gaP9Y2nCw&sa=X&oi=spell&resnum=0&ct=result&cd=1&q=%22Public+Relations%22+University+%22USA%22&spell=1

²⁰ Glej: http://gamasutra.com/features/20070314/brown_01.shtml

(Grunig, 1997: 6). Tudi drugi zagovorniki odnosov z javnostjo se ne morejo izogniti hudim kritikam. Vendar obtožb niti ne poizkušajo argumentirano zavrnila. Z vprašanjem, kaj je razlog tako pogoste kritike, zakaj je etični deficit odnosov z javnostjo tako splošna tema, zakaj so dvomi tako spontani, zakaj so »piar« metode tako pogosto označene kot instrumentalno ustvarjanje umetnega konsenza, se večinoma sploh ne ukvarjajo, pač pa skladno s svojo pragmatično ideologijo poskušajo zgolj »nevtalizirati« kritike. Prebiranje nasvetov, kako naj bi »piar« profesija izboljšala svoje etične standarde, nam torej dejansko daje zelo dobro sliko o naravi te profesije. Odgovor je tak, kot bi ga pričakovali od konjunktorno samovšečne discipline.

Očitek etičnega deficita je mogoče najbolj učinkovito zavrnilo tako, da »piar« stroka zavzame pozicijo, ki omogoča določanje (ne)etičnosti. Skratka, dilema odnosov z javnostjo je preprosta: ali postati etični svetovalec top menedžmentu ali pa ostati zunaj področja in jedra strateškega procesa odločanja. Odločitev bo določala prihodnost odnosov z javnostjo. »Čeprav je res, da nobena posamezna oseba ali funkcija ne more biti v celotna »etična vest« organizacije, pa je funkcija odnosov z javnostjo idealna zato, da svetuje top menedžmentu o etičnih vprašanjih. Strokovnjaki za odnose z javnostmi poznajo vrednote vpletenih v etične dileme, in zato lahko izvajajo rigorozne etične analize za usmerjanje organizacij. Skrbna in konsistentna etična analiza lahko proizvede zaupanje, ki izboljša gradnjo in vzdrževanje odnosov – v končni fazi je to končni namen odnosov z javnostjo« (Shannon, 2007: 11).

PR-svetovalci naj bi torej postali strokovnjaki za etiko, čeprav so »imeli malo, če sploh kaj, akademskega usposabljanja oz. študija etike« (Shannon, 2007: 7)²¹. Priporoča se (dodatno) etično usposabljanje, zato je v zadnjem času v akademskih kurikulumih odnosov z javnostjo vse več moralne filozofije (ibid.: 9). Od PR-svetovalcev se torej pričakuje, da bodo postali tudi strokovnjaki za etiko, kljub dejstvu, da niso imeli nikakršnega ali pa zelo malo izobraževanja s tega področja. Naloga se zdi lahka, čeprav je mogoče najti tudi kakšnega dvomljivca.²² Strokovnjaki bodo prav lahko eliminirali etični deficit enostavno prek delovnih izkušenj ali mogoče preko dodatnih tečajev. Priporoča se vrnitev v šolske klopi, učenje, branje, gledanje dokumentarnih in igranih filmov. V tradiciji najbolj preprostega mehničnega instrumentalizma ista avtorica priporoča še naslednje: a) etiki je treba nameniti pozornost, še preden jo obupno potrebujete; b) spoznaj svoje vrednote!; c) opazuj in razpravljaj o etičnih vprašanjih!; č) pomembna je organizacijska

²¹ Iz študije IABC o etiki: 30 % vprašanih strokovnjakov je odgovorilo, da niso imeli nobenega akademskega kurza iz etike, drugih 40 %, da »so imeli le nekaj predavanj ali branj iz etike«. Te ugotovitve pomenijo, da bi bilo 70 % anketiranih profesionalnih komunikatorjev »lahko slabo pripravljenih za soočenje z etičnimi dilemami« (Shannon, 2007: 7).

²² Nekateri dvomijo v učinkovitost etičnih kurzov, saj »vsak profesor, ki verjame, da bo njena oz. njegova knjiga iz etike zagotovila etiko v praksi, živi v sanjskem svetu« (Parsons, 2004: xvi).

kultura, ki ima močan vpliv na etično analizo in proces odločevanja!; d) uporabljaj sistematična in analitična sredstva pri razmišljanju o etičnih dilemah! itd. (Shannon, 2007). Poleg »sophisticiranega« akademskega pristopa pa naj bi bile učinkovite tudi bolj metafizične metode, npr. »iskanje duše« (soul-searching). Ti prostodušni nasveti seveda razkrivajo več, kot priporočajo: v preteklosti so bili odnosi z javnostjo etično dezorientirani, sedaj pa je že prodrlo spoznanje, da profesija na tem področju potrebuje korenite izboljšave. Nekaj tečajev, delavnic, »možganskega viharjenja«, fokusnih skupin in drugih instant izobraževalnih metod pa bo etični deficit odpravljen. Skratka, ideja o tem, da bi bili PR-strokovnjaki etični svetovalci, je res »spin nad spini«. Znova nam potrди lucidno Webrovo tezo o »ničju, ki si domišlja, da se je povzpел na še nikoli doseženo stopnico človeštva« (Weber, 1987: 207).

Simetrični odnosi z javnostjo kot (prava) rešitev etičnih problemov?

Če so zgoraj predstavljene ideje tako preprosto učbeniške, da o njih skoraj ni mogoče polemizirati, se zdi Grunigova ideja o simetričnih odnosih z javnostjo bolj utemeljena. Posebno pozornost si zasluži tudi zato, ker velja kot teoretsko najbolj domišljena zasnova odnosov z javnostjo. »Dvosmerni simetrični model se izogne problemu etičnega relativizma, ker definira etiko kot proces odnosov z javnostjo in ne kot rezultat. Simetrični odnosi z javnostjo nudijo forum za dialog, razpravo in diskurz o vprašanjih, pri katerih ljudje z različnimi vrednotami običajno pridejo do različnih zaključkov« (Grunig, Grunig, 1992: 308). Ta ideja bi bila lahko celo v skladu s Habermasovo teorijo komunikacijskega delovanja (Habermas, 1987/91), na katero se avtor tudi eksplicitno sklicuje. Vendar pa Grunig omeji svojo etično in domnevno praktično idejo simetrije z interpretacijo, »da organizacije dosežejo več svojih dolgoročnih ciljev, če integrirajo NEKAJ (poudarek D. K.) tistega, kar javnost želi«. Na kratko: »Odlične organizacije spoznajo, da lahko dobijo več tistega, kar hočejo, če dajo javnosti nekaj, kar hoče. Recipročnost pomeni, da se bo tudi javnost pripravljena odpovedati delu tistega, kar želi« (Grunig, White, 1992: 46). Kdo izvaja selekcijo, kako in katere želje bodo upoštevane ter kaj integracija želja dejansko pomeni? Implicitni odgovor je, da je integracija nekaterih želja del strateškega menedžmenta odnosov z javnostjo, kar je konsistentno s teleološko moralno filozofijo poznano kot utilitarizem (Bowen, 2007: 10). Čeprav Grunig priznava, da »se logika recipročnosti podre, ko ima en akter (organizacija) več moči kot drugi (javnost)« (Grunig, White, 1992: 46), vztraja pri recipročnosti, saj »je ta strategija na dolgi rok bolj učinkovita«. Zanimivo vprašanje je torej, kako dolg je ta »dolgi rok« v resnici in kako je ta dolgoročna učinkovitost skladna s čedalje hitrejšim tempom obrata kapitala. Ampak, kar je potrebno bolj kot vse drugo, je empirična podpora tezi, da »obstajajo zelo dobri dokazi, da tisti, ki so se vedli

etično ... so tudi tisti, ki so zaslužili največ denarja« (ibid.). Za mnoge smo tu prišli do ultimativnega dokaza: kdor zasluži največ, ima prav. Na kratko, Grunigova ideja simetrije temelji na kratkoročni utilitarni filozofiji in tudi na razmeroma nejasnih predpostavkah in šibkih empiričnih dokazih (ali pa brez dokazov) o svoji dolgoročni učinkovitosti. Njegova argumentacija se zdi kot religiozna vera v pravičnost, ki bo enkrat prišla in nagradila tiste, ki prakticirajo simetrične, to je recipročne odnose z javnostjo, namesto da manipulirajo z javnostjo. V tem oziru je vprašanje, kdaj natančno bo do tega prišlo, seveda heretično.

Zato je pravzaprav precej nenavadno in dejansko neustrezno,²³ da se Grunig nanaša na Habermasa in njegovo komunikacijsko teorijo. Četudi bi bila na prvi pogled sama ideja o simetričnih odnosih organizacij z javnostjo v skladu s Habermasovim komunikacijskim delovanjem, pa je v Grunigovem in tudi ostalih PR-besedilih vendarle jasno, da je prizadevanje za simetrijo le del strateškega delovanja, kjer cilj posvečuje vsa sredstva, ki niso izrecno legalno prepovedana. Po Habermasu je strateško delovanje pravzaprav v eksplicitnem nasprotju s komunikativnim delovanjem. Po njegovem razumevanju je strateško delovanje tip družbenega delovanja, kjer se udeleženci medsebojno obravnavajo instrumentalno, kot da bi bili drug drugemu objekti. Instrumentalizacija drugih pomeni, da poskušajo ljudje nadzorovati in manipulirati z drugimi. Ne stremijo po dosegu medsebojnega razumevanja in recipročnosti, ampak so usmerjeni k svojemu lastnemu uspehu. Včasih je strateško delovanje podprto tudi s silo in s precej enostavno, vendar brutalno ideologijo, kar pa ne more prikriti dejstva, da strateško delovanje sistematično usmerja in pači komuniciranje. To je izpostavljeno tako jasno (Habermas, 1987: 333), da je od te točke dalje vsaka referenca na Habermasovo teorijo z namenom legitimacije PR-delovanja napačna; tudi to je pravzaprav manipulacija.

Sklep

V visoki moderni ali postmoderne smo se znašli torej v zanimivi, vendar tudi nedvomno težki situaciji. Znanost in na njej temelječi strokovni sistemi izgublajo kredibilnost. Nekateri govorijo celo o spremembi spoznavne paradigme. Sorazmerno s tem pada legitimizacijski potencial »tradicionalne« znanosti in stroke. Na presenečenje številnih razsvetljenskih racionalistov se namesto tega uveljavljajo vsebinsko poenostavljene, vendar tehnično komunikacijsko, tj. propagandno usmerjene interpretacije. Še posebej zanimiv in problematičen je položaj na področju urbanizma in nasploh v sistemu urejanja in načrtovanja prostora. Zaradi nekaterih posebnosti je bila

²³ Glej tudi Benson, Rodney, 2009.

legitimizacijska učinkovitost strokovnih presoj na tem področju že doslej precej omejena. Tu se je deloma ohranil predmoderni model razsvetljenega odločevalca, ki odloča na osnovi politične birokratske avtoritete, ki je v ugodnih razmerah podložena z ustvarjalno karizmo. Če ima npr. mestni arhitekt karizmo, kot sta jo npr. imela oz. jo še imata Plečnik in kasneje Ravnikar, potem zadeve še kar delujejo, sicer pa nastane interpretativni vakuum, ki jo ekskluzivna prostorska »strokovnost« ne more zapolniti. To se ni moglo zgoditi v preteklosti, še manj pa se to lahko zgodi v času, ko stroka nasploh izgublja kredibilnost. V takšnih razmerah se morda ponuja nekaj novih priložnosti za sociologijo oz. družboslovje nasploh, da morda zavzame vidnejše mesto v sistemu urejanja in načrtovanja prostora. Predvsem lahko sociologija izboljša kredibilnost prostorskih strok, ki so zašle v težave tudi zaradi ekskluzivizma in premajhne odprtosti za druge »nematične« discipline, torej zaradi premajhne inkluzivnosti številnih drugačnih pogledov in zlasti interesov. Odločanje o prostoru je sicer neizbežno podvrženo ekskluzivizmu, preprosto zato, ker je v določeni prostor mogoče strpati omejeno število vsebin. Katere vsebine dobijo lokacijsko pravico in predvsem kako se ta proces odvija, pa je v veliki meri odvisno od legitimizacijskih postopkov. Sociologija kot osrednja družboslovna disciplina pripravlja teren za participativno odločanja o prostoru. To lahko stori neposredno in posredno. Neposredno lahko pomaga skonstruirati participativne modele, ki upoštevajo dejansko motivacijo in participativno kulturo konkretne publike, ki si želi oz. naj bi sodelovala pri urejanju in načrtovanju prostora. Posredno pa na ta način, da nekako prevzame »predstavniško« in včasih tudi »zagovorniško« vlogo, tako da predstavlja, brani in argumentira poglede in interese številnih akterjev, ki imajo sicer majhne možnosti, da bi učinkovito participirali pri posegih v prostor.

Sociologija je bila pri tem doslej relativno neuspešna. Samokritično lahko priznamo, da med drugim tudi zato, ker je bila komunikacijsko nespretna oz. ker je govorila v strokovnem jeziku, ki se ni prilegal sproščenemu javnemu razpravljanju. Samo po sebi se torej nakazuje, da bi se morala sociologija naučiti »popularnega žargona« in v tem jeziku naslavljati javnost. Skratka, sociologija bi morali biti sposobna sestopiti do »obzorja vsakdanjega življenja«.

Ali kot pravi Schutz: »Vedno, kadar je za problem, ki se raziskuje, potrebno, mora teoretik imeti možnost, da svojo raziskovalno raven transformira na raven individualne človeške dejavnosti« (Schutz, 1995: 92). Če smo že bolj nazorni: sociologija bi morala poleg abstraktno teoretičnega jezika obvladati tudi jezik »kuharskih knjig« (ibid.: 86), ki se v zadnjem času zelo dobro prodajajo.²⁴ Strokovnjaki se morajo (ponovno) naučiti popu-

²⁴ O tem več v Kos, 2002.

larnega jezika in spregovoriti o svojem delu, svojih presojah, zlasti tistih, ki nedvomno zadevajo veliko večino ljudi. Urbanizem, urejanje prostora je nedvomno tako področje.

Zdravko Mlinar je knjigo *Prostorsko časovna organizacija bivanja* (na Koprskem) očitno pisal tudi s tem motivom. Abstraktna teorija ni dovolj komunikativna, posredniška vloga profesionalnih komunikatorjev pa je morda celo preveč. Zato se zdi, da ni druge alternative, kot da tisti, ki vedo, spregovorijo v jeziku tistih, ki bi radi vedeli oz. bi morali vedeti. Recepcija knjige bo odgovorila na vprašanje, koliko je Mlinarju uspelo približati kompleksna vprašanja prostorskega globalnega razvoja tistim, ki so že vpleteni, pa morda tega niti še ne vedo dobro. Na osnovi zgoraj predstavljenih argumentov sklepamo, da je ta cilj težko dosegljiv, tudi zato, ker v interpretativnem prostoru nastopajo etično sporne konkurenčne interpretacijske paradigme. Vendar je za sociologijo izboljšanje komunikacijskih kompetenc nujno, če hočemo, da se uveljavi kot strokovno superiorna reflektivna vednost oz. če nočemo, da postane sinonim za nerazumljiv strokovnjaški žargon, ki bo imel vedno manj publike.

LITERATURA

- Anderson, A. (2003): *Environmental activism and news media*. In B. Cottle (Ed.), *News, Public Relations and Power*. London: Sage.
- Baker, C. E. (2002): *Media, Markets and Democracy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Becker, E., Jahn E., Stiess I., Wehling P. (1997): *Sustainability: A Cross-disciplinary Concept for Social Transformation*. UNESCO, Paris.
- Benson, Rodney (2008): »Public Relations in the Public Sphere: Habermas, Bourdieu, and the Question of Power« *Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, TBA, Montreal, Quebec, Canada*, May 22.
- Bourdieu, P. (1993): *The Field of Cultural Production*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Bourdieu, P. (ur.) (1999): *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992): *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burkart, R. (1993): *Conflict Communication: An Important Part of Public Relations*. CERP-Education Newsletter, 2(2), 11-17.
- Calhoun, C. (1992): *Introduction: Habermas and the Public Sphere*. V C. Calhoun (ur.), *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Cameron, G. T., Sallot, L. M. & Curtin, P. A. (1997): *Public relations and the production of news*. *Public Relation Review*, 14(2), Elsevier.
- Campbell, Colin (2007): *The Easternization of the West*. Paradigm Publisher, London.

- Clark, Terry N., Jambrek, Peter, Jerovšek, Janez, Kornblum, William (1967): Community Decision-making in Yugoslavia – Proposal for Research Work. Ljubljana: Urbanistični inštitut SRS.
- Couldry, N. (2003): Media meta-capital : Extending the range of Bourdieu's field theory. *Theory and Society*, 32, 653–677.
- Courchene, Thomas (1995): »Glocalization: The Regional/International Interface«. *Canadian Journal*.
- Crossley, N. (2004): On systematically distorted communication: Bourdieu and the socio-analysis of publics. *Sociological Review*, 52, 88–112.
- Davis, A. (2002): *Public Relations Democracy*, Manchester University Press.
- Deacon, D. (2003): Non-governmental organizations and the media. S. Cottle (Ed.), *News, Public Relations and Power*. London: Sage.
- Duffy, M.E. (2000): There's No Two-way Symmetric About It: A Postmodern Examination of Public Relations Textbooks. *Critical Studies in Media Communication*, 17(3), 294–315.
- Earle, T. C., Cvetkovich, G. (1999): Social Trust and Culture in Risk Management, V G. Cvetkovich, R.E. Löfstedt (ur.). *Social Trust and the Management of Risk*, London: Earthscan, 9–21.
- Esser, F. and Pfetsch, B. (2004): *Comparing Political Communication: Theories, Cases, and Challenges*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Eurobarometer (2008): Attitudes of European citizens towards the environment. Special Eurobarometer 295/Wave 68.2 – TNS Opinonin & Social. EU Commission.
- Ewen, S. (1996): *PR! A Social History of Spin*. New York: Basic Books.
- Ford, Dennis (2007): *The Search for Meaning*. University of Californiy Press. Berkley.
- Fredriksson, Magnus (2009): *On Beck: Riska and Subpolitics in Reflexive Modernity*.
- Fuller, Steve (2007): *Science vs. Religion? Intelligent Design and the Problem of Evolution*, Polity, Cambridge.
- Fuller, Steve (2007): *New Frontiers in Science and Technology Studies*, Polity Press, Cambridge.
- Fuller, Steve (2007): *Dissent Over Descent: Intelligent Design's Challenge to Darwinism*, Icon Books, 2008.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. SUP, Stanford, California.
- Goffman, E. (1974): *Frame analysis: An essay on the organization of experience*, Middlesex: Penguin Books.
- Grunig, J. E. (ur.) (1992): *Excellence in Public Relations and Communication. Management*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Grunig, J. E., & Hunt, T. (1984): *Managing Public Relations*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Habermas, J. (1989): *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Habermas, J. (1997): *Between Facts and Norms*. Cambridge, MA: The MIT Press.

- Habermas, Juergen (1975): *Legitimation Crisis*, Boston: Beacon Press.
- Habermas, Juergen (1987/91): *The Theory of Communicative Action (I & II)*, Polity Press and Bacon Press, Cambridge / Oxford.
- Hallin, D. C. & Mancini, P. (2004): *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Harmsworth, (2001): *Glocalism: The Growing Importance of Local Space in the Global Environment*. <http://www.cwf.ca/V2/files/200116.pdf>
- Hartman, Florence (2007): *Paix et Chatiment*. Editions Flammarion (slov. izdaja: *Mir in kazen*). Ljubljana: Sanje.
- Hilgartner, S. & Bosk, C. L. (1988): *The Rise and Fall of Social Problems: A Public Arenas Model*. *American Journal of Sociology*, 94, 53-78.
- Hočevar, M., Trček, F. (ur.) (2002): *Glocal Localities*. Kulturverlag Polzer, Salzburg.
- Holton, G. (1994): *Science and anti-science*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Ihlen, van Ruler, Fredrikson: *Public Relations and Social Theory*. New York, London: Routledge.
- Inglehart, Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Jackall, R. & Hirota, J. M. (2000): *Image Makers: Advertising, Public Relations, and the Ethos of Advocacy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jenkins, Richard (1992): *Pierre Bourdieu*. London: Routledge.
- Jere, R. Francis (1989): *The credibility and legitimation of science: A loss of faith in the scientific narrative*, *Accountability in Research: Policies and Quality Assurance*, 1545-5815, Volume 1, Issue 1, 1989, Pages 5-22.
- Kasperson, R. E., Dow K. (1993): *Hazard Perception in Geography*, V: T. Gärling, R.G. Golledge (ur.). *Behavior and Environment*. Amsterdam: North-Holland, 193-222.
- Koller, A. (2006): *The Second Transformation of the Public Sphere*. Unpublished manuscript, Social Scientific Research Council, New York.
- Kos, D. (2002): *Multiplication of Spatial Identities*. V Hočevar, M., Trček, F. ur., *Glocal Localities*. Salzburg: Kulturverlag Polzer.
- Kos, D., Uršič, M., Trček, F., Hočevar, M. (2006): *Diskurzivna analiza besedil o (ljubljskem) urbanizmu*. (Discurs analysis of text on Ljubljana urbanism). Ljubljana: Center za prostorsko sociologijo, FDV.
- Kos, Drago (2002): *Multiplication of spatial identities*. Hočevar, Trček eds. *Glocal Localities*. Salzburg: Kulturverlag Polzer.
- Kos, Drago (2006): *Urbanistični diskurzi med strokovnostjo in strokovnjaštvom*. V *Urbani izziv*. Let. 17, št. , str. 85-92.
- Kos, Drago (2004): *Tri ravni trajnostnega razvoja*. (Three levels of sustainable development). V Mlinar, Zdravko (ur.). *Demokratizacija, profesionalizacija in odpiranje v svet*, *Teorija in praksa*, vol. 41, no. 1/2). FDV, Ljubljana.
- Kosicki, G. M. (2002): *The Media Priming Effect*. V J. P., Dillard, M., Pfau (ur.). *The Persuasion Handbook*. London: SAGE, 63-8.
- Len-Rios, Hinnant, Park (2009): *Understanding how health journalists judge public*

- relations sources: A rules theory approach. In *Public Relations Review*, vol. 35, št. 1. Amsterdam: Elsevier.
- Lumbar, Katja (2006): Problematika strokovnega izrazja v odnosih z javnostmi. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani FDV.
- MacManus, T. (1993): Developments in European public relations research and their value for practitioners. *CERP-Education Newsletter*, 3, 32–35.
- Maddox, J. (1994): Defending science against anti-science. *Nature* 368: 185.
- McNair, B. (2000): *Journalism and Democracy: An Evaluation of the Political Public Sphere*. London: Routledge.
- Miller, D. & Dinan, W. (2000): The Rise of the PR Industry in Britain, 1979-98. *European Journal of Communication*, 15(1), 5–35.
- Miller, M. C. (2002): *The Bush Dyslexicon: Observations on a National Disorder*. New York: W.W. Norton & Company.
- Mlinar, Zdravko (1964): Neformalna grupna participacija u selu. *Sociologija sela*. Letn. 2, št. 5–6, Zagreb.
- Mlinar, Zdravko (1966): Kje se zaustavljata pobuda in kritika? *Teorija in praksa*, letnik 3, št. 11, Ljubljana.
- Mlinar, Zdravko, Teune, Henry (1973): Razvoj i participacija. *Revija za sociologiju*, letnik 3, št. 1–2 Zagreb.
- Mlinar, Zdravko (1992): *Globalization and Territorial Identities*. Ur. Zdravko Mlinar. Hampshire: Avebury.
- Mlinar, Zdravko (2008): Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi. Knjiga 1, *Prostorsko-časovna organizacija bivanja*. FDV, Ljubljana.
- Morgan, M. G., Fischhoff, B., Bostrom, A., Atman, C. J. (2002): *Risk Communication: A Mental Models Approach*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nessman, K. (1995): Public Relations in Europe: A Comparison with the United States. *Public Relations Review*, 21, 151–160.
- O'Brien, T. (2005): Spinning Frenzy: PR's Bad Press; A TV Host's Paid Pitch is Roiling an Industry. *The New York Times*. February 13, Sunday Business Section, p. 1. of *Regional Science* (XVIII:1 Spring).
- Offe, Claus (1987): The Utopia of Zero-Option: Modernity and Modernization as Normative Political Criteria. *Praxis International*, vol. 7, no. 1.
- Peters, B. (2002): On Public Deliberation and Public Culture: Reflections on the Public S. Working Paper 7/97. Institut für Interkulturelle und Internationale Studien (InIIS), Universität Bremen, Germany.
- Peters, B. (2005): Public discourse, identity, and the problem of democratic legitimacy. V E. O. Eriksen (ur.), *Making the European Polity: Reflexive Integration in the EU*. London: Routledge.
- Poupeau, F. (2000): Reasons for domination, Bourdieu versus Habermas. V B. Fowler, Bridget (ur.), *Reading Bourdieu on Society and Culture*. Oxford, UK: Blackwell.
- Pusić, Eugen, Mlinar, Zdravko, Rus, Veljko, ur. (1973): Participation and Self-management. *Hierarchical Organizations* vol. 4, The Institute for social research, Zagreb.
- Rios, M., Hinnant, A., Park, S. (2009): Understanding how health journalists judge

- public relations sources: A rules theory approach. *Public Relations Review* 35(1), Elsevier.
- Schutz, Alfred (1995): Problem racionalnosti v družbenem svetu. V F. Adam (ur.): *Kompendij socioloških teorij*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, ŠOU.
- Stauber, J. & Rampton, S. (1995): *Toxic Sludge is Good for You!: Lies, Damn Lies and the Public Relations Industry*. Boston: Common Courage Press.
- Strassoldo, Raimondo (1992): *Globalism and Localism: Theoretical Reflections and Some*
- Swartz, D. (1997). *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: University of Chicago Press.
- Teune, H. in Mlinar, Z. (1978): *The Developmental Logic of Social Systems*. London: Sage, Beverly Hills.
- Trček, Franc (2001): *Družbeno prostorske implikacije interneta*. Ljubljana: doktorska disertacija, FDV.
- Teune, Henry, Mlinar, Zdravko (1973): *The concept of development: theory and policy*. Vienna Institute for Development, Vienna.

Internet:

<http://bernard-madoff-scam.blogspot.com/2009/03/madoff-pecadillos-pr-and-proactive.html>

Madoff Pecadillos, PR, and a Proactive Approach

http://www.burson-marsteller.com/About_Us/Vision_Mission_Ethics/Pages/default.aspx

<http://www.google.com/search?hl=sl&q=Exxon+PR&btnG=Iskanje&lr=>

http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/3/1/3/5/pages231350/p231350-1.php

<http://plato.stanford.edu/entries/popper/#ProKnoVer>

http://131.193.153.231/www/issues/issue10_9/boeder/index.html

<http://scholar.google.com/scholar?q=Grunig+v.+Habermas&hl=sl&lr=&um=1&ie=UTF-8&oi=scholart>

http://www.civitas-initiative.org/cms_pages.phtml?id=349&lan=en

<http://www.cowam.com/spip.php?article71>